

PŘIPOMÍNKY THOMASE REIDA PROTI MATERIALISMU JOSEPHA PRIESTLEYHO

EVA PETERKOVÁ, Katedra výchovy k občanství, Pedagogická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava, ČR

PETERKOVÁ, E.: Thomas Reid's Remarks Against Materialism of Joseph Priestley
FILOZOFIA, 75, 2020, No 4, pp. 294 – 308

The paper deals with Thomas Reid's comments against Joseph Priestley's materialism. Priestley's mechanical materialism is based on the philosophy of Isaac Newton, especially Newton's rules of reasoning. Priestley rejected substantive dualism and argued in favor of a single material substance on the basis of these rules. The paper first presents the form of Priestley's materialism and then analyzes the individual remarks of Reid. The emphasis is on the notions of truth and causality, which both philosophers interpret differently. The last part of the article analyzes whether Reid's remarks are relevant or not.

Keywords: Thomas Reid – Joseph Priestley – Mind – Materialism – Determinism – Free will – Causality – Truth

Thomas Reid byl kritikem teorie idejí (angl. *theory of ideas*), kterou zastávalo velké množství filosofů. Tato teorie nabývala u jednotlivých filosofů různých obměn, společnou charakteristikou bylo však to, že nemůžeme vnímat vnější věci přímo, ale vnímáme tyto věci zprostředkovaně. Vnější věci nám jsou zprostředkovány právě tzv. idejemi, což jsou určité objekty mysli, které nám zobrazují kvality vnímaných vnějších věcí.

Reid měl s teorií idejí, a to zejména s Lockovou a Humovou teorií, zásadní problém. Postulovat další entity mezi naším vlastním vnímáním a vnějším světem, jakými jsou ideje, se mu zdálo nejen zbytečné, ale zároveň v tom viděl přímou cestu ke skepticismu. Pokud totiž vnímáme vnější věci skrze ideje, potom se naše poznání bude muset omezit na inferenci informací pouze z těchto idejí. Tím se ovšem ztrácí jakékoli spojení s vnější realitou. Reid proti této teorii argumentoval přímým realismem a proti pojmu idea jakožto reprezentace vnější věci v naší mysli postavil pojem *common sense*.

Zatímco Reidův útok na teorii idejí měl ve své době poměrně velký ohlas, jeho samotné vysvětlení pojmu *common sense* a principů *common sense* bylo poměrně nejasné.¹ To mělo za následek určitou vlnu kritiky, které se Reidovi a jeho filosofii dostalo.

Jedním z nejprudších kritiků byl Joseph Priestley, zastánce mechanického materialismu a determinismu. Ten v díle *An Examination of Dr. Reid's Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense, Dr. Beattie's Essay on the Nature and Immutability of truth, and Dr. Oswald's Appeal to Common Sense in behalf of Religion* (1774; dále jen *An Examination*) Reida obvinil z dezinterpretace teorie idejí a ze skepticizmu. Není zcela jasné, co bylo hlavním stimulem Priestleyho útoku na Reida – zda se jednalo pouze o doktrinální spor, nebo za ním stojí další důvody, ať už náboženského nebo politického charakteru. Jisté je však, že Reida tento útok zasáhl, neboť se k němu vyjadřoval až do konce svého života.²

Zatímco Priestleyho útok na pojem *common sense* se odehrál v jeho mládí a byl poměrně nevyzrálý a urážlivý, Reidova odpověď se Priestleymu do rukou nedostala vůbec. Diskuse, ve které by si oba filosofové vyměňovali názory a odpovídali na připomínky toho druhého, se proto vůbec neodehrála.

Můžeme se jen domnívat, jak by Priestley zareagoval, kdyby četl Reidův rukopis *Some Observations of the Modern System of Materialism* (dále jen *Some Observations*).³ Reid se v něm snaží podkopat základy Priestleyho materialismu, a tímto způsobem poskytnout argumenty proti determinismu, který z takového pojetí vychází.⁴

My se v tomto článku nebudeme zabývat celým sporem mezi Reidem a Priestleym, ale jen jednou jeho částí – Reidovými připomínkami proti Priestleyho materialismu ve zmíněném rukopise. Prvně krátce nastíníme samotnou netradiční podobu Priestleyho materialistické teorie, abychom mohli vysvětlit, co jí Reid vytýká. Poté se pokusíme rozebrat a analyzovat jednotlivé Reidovy připomínky, a nakonec,

¹ Tuto skutečnost podporují nejen nejrůznější dobové interpretace pojmu *common sense*, které lze v určité podobě najít u Jamese Beattieho a Jamese Oswalda, ale na definici pojmu *common sense* se nemohou shodnout ani soudobí historici filosofie, jejichž výklady se od sebe rapidně odlišují; viz Wolterstorff (2006); Cleve (1999); Lehrer (1998).

² To lze vidět zejména na Reidově korespondenci a v rukopisech, ve kterých vede polemiku s Priestleyho materialismem.

³ Ačkoli je nadpis rukopisu *Some Observations of the Modern System of Materialism*, můžeme slovo „Modern“ klidně zaměnit za Priestleyho jméno. Jediný materialista, který je v tomto rukopise probírán, je totiž právě Priestley. Nad otázkou, proč Reid nikdy tento významný rukopis nevydal, se zamýšlí ve svém článku Alan Tapper (2002).

⁴ Tento spor bývá často opomíjen, přitom poskytuje nejen netradiční argumentační strategii Thomase Reida proti materialismu a determinismu, ale i zajímavý pohled Josepha Priestleyho na povahu hmoty jako takové.

s ohledem na Priestleyho vlastní díla, zodpovědět, zda jsou tyto připomínky relevantní či nikoli.

1. Podoba Priestleyho materialismu

Oba filosofové měli ve svých metafyzických dílech podobný cíl. Tím bylo podat ucelený obraz lidské mysli a jejích schopností. Nicméně se v tom, k čemu došli, zásadně rozcházejí. Hlavní rozpor je již v aplikaci metody, kterou užívají.

Priestley využil ve své teorii velké množství idejí z díla Isaaca Newtona. V Newtonově díle došlo k propojení mechaniky a přírodní filosofie a také k formulaci a k matematickému popisu přírodních zákonů. Byly zde poprvé zformulovány nejen zákony pohybu hmotných těles, ale i tzv. *Regulae philosophandi*, což jsou pravidla, která je možné najít ve Třetí knize díla *Principia Mathematica*, a která představují metodologický základ, jež by měla dodržovat každá vědecká disciplína. Tento Newtonův postup se snažil Priestley aplikovat i do ostatních disciplín, zejména pak do filosofie mysli. Z Newtonova díla *Principia Mathematica* tak převzal myšlenku pozorování a experimentu, myšlenku obecných zákonů, kterými by bylo možné vysvětlit většinu jevů v přírodě, a nakonec postup, který vytyčují Newtonovy *Regulae philosophandi*.

Priestleyho materialismus tímto získal poměrně zajímavou podobu a nebyl úplně tradiční.⁵ Hmota se podle něho skládá z určitých bodů či částic, mezi kterými existují přitažlivé a odpuzivé síly. Podle Priestleyho je proto hmota tvořena těmito částicemi, jejich silami přitahování a odpuzování a ničím dalším. V důsledku toho není hmota neprostupná, protože je mezi částicemi určitý (i když minimální a okem nepostřehnutelný) prostor, a není ani pasivní. Tím, že z hmoty Priestley udělal ve své podstatě aktivní substanci, připsal jí i veškeré projevy mysli jakými jsou vnímání, myšlení, cítění apod.⁶

Priestley svou teorii ohledně hmoty a jejího složení podepírá právě Newtonovými pravidly. Ačkoli jsou tato pravidla celkem čtyři, zmiňuje pouze první dvě. Navíc si ve své formulaci pravidla upravil. A byl to právě Reid, kdo si této úpravy všimnul. Vzhledem k tomu, že Reid sám nazval Newtonovy *Regulae* pojmem „*maximally common sense*“ (Reid 2003, 12), s touto úpravou nesouhlasil.

⁵ Ačkoli byl Priestley materialista, byl také věřícím člověkem. O tom svědčí zejména dílo *Institutes of Natural and Revealed Religion* (1772, 1773, 1774). Tento spis je propracovanou obhajobou přirozeného náboženství a stalo se normou pro protestantskou církev unitářů, ke které Priestley patřil.

⁶ Tuto hypotézu Priestley zmiňuje už v díle *The History and Present State of Electricity* (1767), ve kterém se věnuje pokusům s elektřinou. Priestley v rámci těchto pokusů zkoumal, jak velkou sílu je nutné vynaložit, aby se dvě tělesa dotkla. Došel však k závěru, že dotyk mezi dvěma tělesy je vždy jen zdánlivý, neboť je od sebe drží odpuzivá síla. Jak vůbec došlo k popření nehmotné substance a připsání veškerých sil hmotě je popsáno v článku *Joseph Priestley a jeho přístup ke zkoumání lidské mysli* (Peterková 2018).

Podívejme se proto na základní bod Priestleyho materialismu, a to na Newtonova pravidla. Priestley cituje tato pravidla následovně:

„První z těchto pravidel, jak je zformuloval Sir Isaac Newton, zní, že bychom neměli připustit žádné další příčiny věcí než ty, které jsou dostatečné k vysvětlení okolností těchto věcí. Druhé pravidlo je toto: Pokud je to možné, pak účinkům stejného druhu přiřazovat stejné příčiny“ (Priestley 1777a, 8).

Tato pravidla Newton postuloval jako určité vědecké závazky. Zmiňuje se v nich především jednoduchost přírody, kterou by měly následovat i naše teorie ohledně přírody a přírodních dějů.

Alan Tapper (2002, 513), který se taktéž věnuje sporu mezi Reidem a Priestleym, popisuje Priestleyho obranu materialismu jako obranu tří filosofických pozic. Jeho obrana plyne ze samotné povahy hmoty, z problému interakce mezi hmotou a duchem, a nakonec z pozice metody, respektive z pozice Newtonových *Regulae*. V tomto názoru se Tapper nemýlí, pouze se domnívám, že první dva body vychází z bodu třetího, a to právě z pozice Newtonových *Regulae*.

Když se totiž na pravidla podíváme, spatříme, že v prvním pravidle se hovoří, že by neměly být připuštěny další příčiny než ty, které jsou dostatečné k vysvětlení určitých jevů nebo okolností. Na základě tohoto pravidla se Priestley přiklání k nejjednoduššímu vysvětlení. Jako první proto vyškrtl ze své teorie nehmotnou mysl a veškeré projevy připisované mysli připsal stavům mozku, čímž se vyhnul psychofyzickému dualismu, který pro něj byl po všech stránkách problémový.

Podle Priestleyho samotná Newtonova pravidla ústí do uznání jediné substance, tedy do substančního monismu. Veškeré naše důkazy, které můžeme poskytnout, jednoznačně hovoří ve prospěch substance materiální. To, že existuje mozek, zpochybnit nemůžeme, zato existenci neviditelného nehmotného principu, který by řídil tělo, ale nezaujímal žádný prostor, zpochybnit můžeme. A právě tento závěr vyplývající z Priestleyho děl napadá Reid ve svém rukopisu *Some Observations*. Hypotézu, že Newtonova pravidla ústí do monismu, navrhuje, a Priestleyho teorii se snaží vyvrátit právě s pomocí těchto pravidel.

2. Reidovy námitky proti Priestleymu

Když se ještě znovu zaměříme na první Newtonovo pravidlo, v Priestleyho podání je zde jedna zásadní podmínka, která určuje směr jeho celého zkoumání. Tou podmínkou je *dostatečnost*. Reid však správně poukazuje na fakt, že originální Newtonovo pravidlo mělo ještě jednu podmínku, a sice podmínku pravdivosti. Původní citace pak zní:

„Nemělo by být připuštěno více příčin přírodních jevů, než které jsou pravdivé a dostatečné k vysvětlení oněch jevů“ (Newton 1726, 387).

Reidova interpretace je stejná jako Newtonova (Reid 1995, 186). Reid má na Newtonovo pravidlo a jeho dvě podmínky jednoznačný názor: pokud vynecháme z pravidla podmínku pravdivosti, bude se jednat o špatnou interpretaci a dostaneme se do omylů. Otázkou pak je, co tím Priestley získal, když vynechal tuto podmínku.

Priestley hmotě dává nové vlastnosti, a to právě na základě Newtonových pravidel. Těmito pravidly si Priestley podepřel svou novou definici hmoty jako něčeho, co obsahuje částice, mezi kterými existují síly přitažlivosti a odpudivosti. Pokud proto chce Reid vyvrátit Priestleyho materialismus, musí začít u této interpretace a tyto vlastnosti hmotě odebrat.

Ve svém rukopisu *Some Observations* postupuje ve dvou krocích. Ukazuje, že Priestley špatně interpretoval první pravidlo, protože z něj vynechal podmínku pravdivosti. Poté dodává, že naprosto ignoroval Newtonovo třetí pravidlo, které hovoří o přirozenosti hmoty. První dvě pravidla jsme si v této souvislosti již uvedli, podívejme se proto ještě na třetí pravidlo. To zní:

„Vlastnosti těles, které nelze ani zesílit, ani zeslabit a které náleží všem tělesům, na nichž lze provést experiment, mají být pokládány za obecné vlastnosti všech těles“ (Newton 1726, 387).

Při čtení tohoto pravidla zjistíme, že je jiného druhu než první dvě. Vyjadřuje se o vlastnostech těles, na kterých lze provést experimenty, tzn. vyjadřuje se o vlastnostech hmotných těles jako takových.

Newton tyto vlastnosti, které náleží všem tělesům, dokonce vyjmenoval. Jsou jimi *rozměr, tvrdost, neprostupnost, pohyblivost a pasivita* (Newton 1726, 387). V případě Priestleyho teorie však můžeme vidět, že jeho vlastnosti nové hmoty se s těmi Newtonovými příliš neslučují. Priestley odstranil neprostupnost těles a taktéž pasivitu, kterou nahradil inherentními silami přitažlivosti a odpudivosti.

Reid argumentuje, že takové nahrazení starých vlastností novými mohl Priestley udělat právě proto, že z prvního pravidla odstranil podmínku pravdivosti. Zaměříme se proto na pravdu a pravdivost v Reidových dílech.

Vnímání pravdy je podle něho závislé na přirozenosti člověka, respektive na přirozenosti lidské mysli:

„Pravda sama proto nezávisí na mé přirozenosti, neboť to byla pravda ještě předtím, než jsem existoval a bude to pravda, i po mé smrti; ale moje vnímání pravdy je zjevně závislé na mé přirozenosti a zejména na tom, že mám jako

součástí mé přirozenosti tuto schopnost (ať už ji nazýváte rozumem nebo zdravým rozumem), kterým vnímám nebo objevuji tuto pravdu.“⁷

Dále však tvrdí, že pravda je vlastnost určitého tvrzení:

„Kdyby příčinami v tomto pravidle byly chápány příčiny účinné, bylo by nevhodné na ně aplikovat atribut pravdy, který vhodně náleží jedině propozicím“ (Reid 1995, 187).

Můžeme vidět, že v tomto citátu Reid hovoří spíše o pravdivosti. Nicméně slova *pravda* a *pravdivost* zde můžeme užívat takřka ekvivalentně. Pravda totiž může být vyjádřena pomocí tvrzení. Pokud se dané tvrzení shoduje s realitou, je potom pravdivé. Proto zde Reid zmiňuje, že atribut pravdy, tedy pravdivost, může vhodně náležet pouze propozicím.

Pravda či pravdivost proto není vlastnost určité věci ve vnějším světě, je to vlastnost jednotlivých tvrzení.

Když se podíváme na *Regulae philosophandi*, uvidíme, že jsou obecného charakteru. Nevyjadřují se o jednotlivých konkrétních věcech či jevech, ale zastřešují to, jak věci ve světě fungují.

Přírodní zákony jsou podle Reida určité obecné zásady dění v přírodě. „Přírodní jev“ je podle něho „důsledek přírodního zákona“. To ovšem také znamená, že může být dokázán pomocí přírodního zákona (s odkazem na tento zákon). Pokud je ovšem něco důsledkem, musí být i příčina. Pokud je tedy přírodní jev důsledkem přírodního zákona, podle Reida logicky vyplývá, že přírodní zákon je jeho příčinou (Reid 1995, 183).

Reid pokračuje dále a říká, že přírodní jevy nejsou jen důsledkem, ale že jsou nutným důsledkem přírodních zákonů. Proto vše, co není nutnou příčinou těchto jevů, má pouze hypotetický charakter.

Otázkou je, jaká je povaha této kauzality? Jedná se o příčinu účinnou nebo snad o jiný druh příčiny? Reid v *Some Observations* píše:

„V přírodní filosofii je přírodní zákon, jehož je jev důsledkem, nazýván příčinou tohoto jevu. A když sir Isaac Newton hovoří o příčinách přírodních jevů, nemá na mysli účinné příčiny přírodních jevů nebo přírodních věcí, nýbrž přírodní zákon, podle něhož účinná příčina působí v produkci těchto jevů“ (Reid 1995, 183).

⁷ K tomuto tématu se Reid vyjadřuje zejména v rukopise *Paper on Constitution*, který však zatím nebyl vydán. Tento rukopis je možné najít v knihovně Aberdeenské univerzity, viz Reid, T.: *Paper on Constitution*. Aberdeen University Library, MS 3061/8. Některé úryvky tohoto rukopisu, jako i výše zmíněnou citaci, je možné najít v knize Reidova životopisce Jamese McCoshe (2009, 475).

Přírodní zákony jsou podle citace výše tedy něco jako universální propozice a přírodní jevy jsou důsledkem těchto universálních propozic. Důležitá je v citované pasáži zejména část „... když sir Isaac Newton hovoří o příčinách přírodních jevů, nemá na mysli účinné příčiny přírodních jevů“. Pokud se totiž podíváme na druhé pravidlo, konkrétně se zde o příčinách přírodních jevů píše: „Nemělo by být připuštěno více příčin přírodních jevů, než které jsou pravdivé a dostatečné k vysvětlení oněch jevů.“ Pokud tento zákon spojíme s pojetím příčiny u Reida, znamenalo by to, že by nemělo být postulováno více přírodních zákonů, než kolik je nutných k vysvětlení přírodních jevů.⁸

Zajímavé je, že k takové teorii kauzality Reid došel právě prostřednictvím teorie pravdy. Pokud totiž Newton vložil podmínku pravdivosti do těchto zákonů, tedy podmínku, která se může vztahovat jen na určitá tvrzení a nikoli na jevy samotné, nemůže být příčinnost, o které se v pravidlech mluví, považována za příčinnost účinnou.⁹ To by totiž v souvislosti s podmínkou pravdivosti nedávalo smysl.

Podle Reida by proto přírodní zákony, pokud jich má být co nejméně, měly splňovat obě podmínky. V zájmu jednoduchosti přírody by mělo být co nejméně přírodních zákonů, tzn. co nejméně příčin, a měly by zůstat jen ty výpovědi o přírodě, které jsou jak dostatečné, tak i pravdivé.

Vzhledem k tomu, že Priestley podmínku pravdivosti odstranil a ponechal si jen podmínku dostatečnosti, získal tím podle Reida poměrně mnoho místa k postulování různých hypotéz.

To je první a hlavní bod Reidovy kritiky. Díky tomu, že Priestley tato pravidla špatně interpretoval, protože odstranil podmínku pravdivosti, a taktéž díky tomu, že si ponechal jen podmínku dostatečnosti, mohl hmotě dát vlastnosti, které jí nenáleží, ale zapadají do jeho celkového systému. Tím taktéž došlo k aplikaci pravidel na oblast, kam vlastně vůbec nepatří – na lidskou mysl. Neboť je Priestley na mysl aplikoval, musel nutně spadnout do špatných hypotéz. Mysl totiž nemůže pracovat podle mechanických zákonů. Reid píše:

„Přírodní jevy, účinky přírodních jevů jsou takto nazývány, abychom je odlišili od účinků lidské vůle a síly. Volní činy člověka nejsou nikdy nazývány přírodními jevy nebo přírodními účinky. Mohou být nazývány občanskými nebo morálními

⁸ Zde spatřujeme, že Reid považuje kauzalitu v Newtonových pravidlech za takovou, která má pouze metodologický charakter.

⁹ Příčina účinná je podle Reida taková příčina, která má možnost působit silou. To mohou pouze dvě jsoucna – lidská mysl a Bůh (Reid Gregorymu 1785, 174 – 175).

jevy, které jsou upraveny občanskými nebo morálními zákony, které jsou často porušovány“ (Reid 1995, 183).

Reid se zde odvolává právě na svobodu vůle, která nemůže být podřízena mechanickým zákonům přírody, protože je úplně odlišná od jakýchkoliv přírodních jevů. Důsledkem Priestleyho špatné interpretace bylo sklouznutí do hypotéz, protože tyto dvě oblasti od sebe neoddělil a aplikoval Newtonova pravidla jak na mysl, tak na hmotnou přírodu.

Podle Reida musí být mysl a příroda zkoumány jinými metodami, protože jsou jiné přirozenosti a hlavně proto, že v myslí a v přírodě se odehrává odlišný způsob kauzality.

V dopise lordu Kamesi Reid píše:

„Slovo příčina je natolik nejednoznačné, že se obávám, že mnozí mylně interpretují jeho význam a považují jej za příčinu účinnou“ (Reid Kamesi 1780, 142).

„Ve fyzice nehledáme účinné příčiny přírodních jevů, ale jediné pravidla nebo zákony, jimiž se (přírodní jevy) řídí“ (Reid Kamesi 1780, 127).

Co je tedy podle něho příčina účinná? Reid tvrdí, že aby byla příčina příčinou účinnou, musí mít sílu působit na jinou věc, respektive musí vynaložit určité úsilí, kterým by na jinou věc působila. To by ovšem potvrdzovalo Priestleyho názor, že ve věcech jsou určité inherentní síly. To však Reid v souvislosti s příčinností v přírodě striktně odmítá.

Příčiny v přírodě proto nejsou účinnými příčinami. Toto slovo aplikujeme na přírodní jevy nepřesně. Reid to přisuzuje běžnému názoru, který pasivním věcem přisuzuje aktivní schopnosti. Vzhledem k tomu, že jsou tyto věci pasivní, nemohou mít žádné aktivní schopnosti či síly (2010, 207).

Příčinou účinnou je pak podle Reida ta věc, která má schopnost vynaložit sílu, či určité úsilí. Jinými slovy, má určitou moc či sílu udělat nějakou změnu. Taková příčina bude disponovat tzv. *aktivní silou*. Popisu těchto aktivních sil se věnuje dílo *Essays on the Active Powers of Man*.

Pokud má tedy nějaké jsoucno schopnost vynaložit úsilí a produkovat účinek, je to účinná příčina. Jestliže má však schopnost účinek produkovat, musí mít i schopnost účinek neprodukovat. Kdyby takovou schopnost nemělo, nedisponovalo by aktivní silou v tom pravém slova smyslu. Nicméně pokud jsoucno má aktivní sílu, tedy schopnost produkovat či neprodukovat účinek, má i možnost volby. Jediným jsoucnem, které má možnost volby, je pro Reida lidská mysl. Proto, když aplikujeme pravidla na lidskou mysl, budou ontologicky neutrální. Neboť v souvislosti

s lidskou myslí se bavíme o účinných příčinách, avšak v souvislosti s přírodní filosofií, o které se pravidla vyjadřují, nikoliv. Příčina účinná se proto vztahuje k lidské mysli. Vzhledem k tomu, že Reid mysl popsal jako jsoucno, které má možnost volit i nevolit, má takové jsoucno svobodnou vůli. Lidská mysl je tedy schopna působit. Přírodní věci tuto schopnost nemají, na ty je pouze působeno – jsou pasivní (Reid 2010, 207).

Vypadá to, že „diskuse“ mezi Reidem a Priestleym je o tom, kdo, kde a jak postuloval ve své teorii hypotézy. Již jsme si ukázali, že na základě prvního pravidla Priestley zredukoval veškeré projevy mysli na projevy hmoty. Několikrát jsme však zmínili, že Reid vytýká Priestleymu, že hmotě připsal taktéž inherentní síly a působení ve smyslu příčiny účinné. To Priestley udělal na základě druhého pravidla. Toto pravidlo zní, že na základě určitých účinků, máme hledat příčinu stejné povahy. Priestley si to vysvětlil tak, že nesmíme hledat příčinu naprosto odlišnou od daného účinku (Priestley 1777a, 12). Přitom zde vychází z jednoduché úvahy. Když položíme ruku na jakékoli hmotné těleso, položíme ji vždy jen na povrch daného tělesa. Naše ruka neprojde skrz. Povrch tělesa tedy klade naší ruce odpor. Odpor je však určitá síla. A tato síla, kterou tělesa kladou, nemůže být způsobena něčím odlišným od síly samotné. To znamená, že nemůže být způsobena pasivní a neprostupnou hmotou. Díky tomu došel k úvaze že člověk, jako všechna ostatní tělesa, se skládá z určitých částic, mezi kterými existují síly přitažlivosti a odpudivosti. Takové složení má i lidský mozek, na který Priestley redukoval schopnosti mysli. O mysli jako samostatném principu či souboru určitých mentálních schopností, se pak Priestley již nevyjadřuje.

Reidovo odmítání Priestleyho řešení v rámci mechaniky je zajímavé ze dvou důvodů. Prvním je, že Reid hmotě připsal pasivitu jako její hlavní vlastnost, přitom však potřeboval vysvětlit, jak dochází k mechanice a k pohybu ve vnějším světě. Příčinnost v přírodě vysvětlil jen jako pouhou poslušnost jevů. Nicméně schopnost působení v přírodě nakonec popsal, a to pomocí vnějších nehmotných agentů.¹⁰

Druhým důvodem je, že Newtonovy vlastnosti hmoty považuje Reid za samozřejmé a nekriticky je přijímá. Na základě tohoto nekritického přijetí odmítá ostatní teorie jako hypotetické.

To byly hlavní body Reidovy kritiky Priestleyho. Pokusme se tyto námitky analyzovat z pohledu Priestleyho děl.

¹⁰ O tomto názoru na příčinnost v přírodě se dozvídáme zejména z Reidovy korespondence s Lordem Kamesem (Reid Kamesi 1780, 139 – 147). Reidova teorie hmoty jako pasivní substance nutně vede k dualismu. Vzhledem k tomu, že je hmota zcela pasivní, nemůže žádným způsobem působit na jiné věci, a už vůbec ne na mysl. Jak tedy dochází k pohybu a k mechanice? K vysvětlení pohybu Reid postuloval nehmotné aktivní síly v přírodě, které působit mohou.

3. Priestley a Reidovy připomínky

Reid tedy postavil ve svém nevydaném rukopisu před Priestleyho celkem několik bodů, na jejichž základě se domnívá, že je jeho systém neudržitelný. Těmito body jsou:

1. špatná interpretace pravidel,
2. postulování inherentních sil hmoty,
3. aplikace pravidel na oblast lidské mysli.

Každý bod této kritiky přitom souvisí s ostatními body. Vzhledem k tomu, že Priestley vynechal podmínku pravdivosti, došlo ke špatné interpretaci pravidel, protože považoval příčiny, o kterých se v pravidlech mluví, za příčiny účinné. Když tuto podmínku vynechal, měl poměrně hodně prostoru k postulování hypotéz. K tomuto postulování z velké části došlo právě díky tomu, že aplikoval tato pravidla na lidskou mysl, tedy na oblast, které se netýkají. Také tím došlo k redukci mysli na hmotu, a tedy k připsání určitých sil hmotné substanci.

Vraťme se ale zpátky k daným pravidlům. První věc, která Reida zaráží, je odlišná interpretace prvního Newtonova pravidla, z kterého Priestley vynechal podmínku pravdivosti. Na začátku jsme se ptali, jaký k tomu mohl mít důvod.

Paradoxně je Priestleyho názor na pravdu a pravdivost podobný jako Reidův. Pravdivost podle něho taktéž náleží jednotlivým propozicím. Pravda jako taková je pak určitá abstraktní idea. V *An Examination* ohledně tohoto tématu píše:

„Slovo pravda, a idea s ním spojená, je taktéž dítětem umění a nikoliv přírody, stejně tak ideje pojené ke slovům propozice a sylogismus“ (Priestley 1775, xlv).

Pravda je podle Priestleyho lidským výtvořem. Na rozdíl od Reida však podle něj pravdu nevnímáme určitou perцепcí, ale je to určitá abstraktní idea, která vznikla asociací jiných idejí.

Proč ale podmínku pravdivosti potom z pravidla vynechal? Když nahlédneme do díla *Disquisitions*, Priestley hned na začátku píše:

„... představa dvou substancí, které nemají ani jednu společnou vlastnost, a přesto jsou schopny vnitřního spojení a vzájemného působení, je rovněž nesmyslná a je výtvořem pouze poslední doby“ (Priestley 1777a, iii).

Jak se to pojí s podmínkou pravdivosti v Newtonově pravidle? Priestley ukazuje, že předešlé teorie postulovaly dvě odlišné substance. Nicméně každá teorie byla vždy

trochu odlišná. Jednou byla pravdivá tato, podruhé zase jiná. Další teorie budou pravdivé až do té doby, než je nevystřídají jiné, lepší.

Zde vychází najevo, že podmínka pravdivosti nedává v Priestleyho filosofii moc velký smysl. Naopak podmínka dostatečnosti je stěžejní.¹¹ Priestley chápe Newtonova pravidla jako taková, která se vyjadřují zejména o jednoduchosti přírody. Zavazují nás k tomu, abychom s co nejmenším počtem zákonů vysvětlili co největší počet jevů. Domnívá se, že jeho nově definovaná hmota to dokáže.

Ptát se zde na pravdivost by však bylo zbytečné. Nedokážeme s jistotou říci, zda to tak je nebo ne. Nedokážeme říci, zda naši teorii nahradí časem lepší teorie. Můžeme ale tvrdit, že čím dokáže teorie vysvětlit více jevů, tím je lepší, dostatečnější, protože se blíží právě oné jednoduchosti přírody.

Priestleyho primárním cílem nebyl materialismus jako takový, nýbrž k němu došel až s pomocí Newtonových pravidel. Jeho cílem byl monismus. Na začátku *Disquisitions* píše:

„A už tehdy, když jsem se poprvé začal zabývat metafyzickým zkoumáním, myslel jsem si, že buď hmotná anebo nehmotná část obecného systému je nadbytečná“ (Priestley 1777a, vi).

Ukázali jsme si, že u Reida podmínka pravdivosti úzce souvisí s pojetím kauzality v přírodě. Priestleyho vynechání této podmínky taktéž souvisí s jeho chápáním kauzality. Priestley si proto stejně jako Reid myslí, že pochopení příčiny a účinku a jejich vztahu je stěžejní pro pochopení fungování přírody a světa jako takového, a tím pádem i pro pochopení lidské mysli a jejích procesů.

Jak tedy chápe Priestley Newtonova pravidla a příčinnost v přírodě? Podle něj to jsou nejobecnější a nejjobsažnější zásady, podle kterých bychom měli zkoumat příčinnost jednotlivých jevů. To znamená, že pokud máme nějaký jev, můžeme usuzovat na příčinu daného jevu. V souvislosti s příčinností v přírodě pak píše:

„Opět platí, že kámen je přitahován k Zemi silou, která se nazývá přitažlivost zemská; a protože předpokládáme, že na planety působí Slunce tou samou silou, jakou působí na kámen Země, a že planety byly vrženy do vesmíru ve směru tečny k dráze, a že se otáčejí přesně tak, jak se podle našeho pozorování skutečně otáčejí, dospívá filosof z tohoto důvodu k závěru, že síla, která je udržuje v jejich drahách, je tatáž přitažlivá síla; a pouze na základě této úvahy, tj., aniž zbytečně

¹¹ Podobný názor má i J. Harris, který tvrdí, že co je dostatečné k vysvětlení daného jevu, je i příčinou tohoto jevu. Podmínka pravdivosti je zde zbytečná (Harris 2001, 33).

zvěšuje počet příčin, odmítá uznávat jiné příčiny pohybu nebeských těles“
(Priestley 1777b, 25 – 26).

V tomto odstavci je síla, kterou tělesa na sebe působí, považována za příčinu účinnou. Tato síla však není jen mezi nebeskými tělesy, nýbrž síla je bytostná vlastnost i všech hmotných těles.

„Ať je nějaké těleso jakkoli kompaktní, je to jen v důsledku toho, že je vybaveno určitými silami, a přestane-li existovat tato příčina, musí současně s touto příčinou přestat existovat i kompaktnost, která je pouze účinkem této příčiny, mají-li nejjednodušší a nejlépe ustanovená pravidla uvažování ve filosofii vůbec nějaký podklad“ (Priestley 1777a, 13).

V této citaci je možné spatřit, že síly jsou bytostnou vlastností všech hmotných těles. Kdyby v tělesech nebyla přitažlivá síla, přestala by tato tělesa existovat. Ztratila by se jejich kompaktnost. Hmota proto není pasivní, nýbrž je vybavena silami. Proto taktéž tělesa mohou na sebe vzájemně působit.

Priestley v této souvislosti zmiňuje i to, že si filosofové myslí, že hmota nemá sílu, z čehož vyvozují, že věcmi ve světě pohybuje nějaká vnější síla (1777a, 13). To znamená, že stejně postulují sílu, která by byla příčinou ve smyslu příčiny účinné.

Priestley podobné pojetí příčinnosti nemá jen v souvislosti s příčinností v přírodě, ale i v případě volních aktů. Zde Priestley píše, že veškerá naše přání, volby atd. jsou řízeny předešlými pohnutkami či okolnostmi (1777b, xxv) – něčím, co je předchází. Na to potom navazuje:

„Uznáme-li tento fakt, pak bude mezi všemi událostmi v minulosti, v přítomnosti i v budoucnosti, a to jak v duchovním světě, tak i v přírodě, existovat nutné spojení příčiny a účinku“ (Priestley 1777b, 8).

Mezi příčinou a účinkem je tedy nutné spojení. Není to obyčejná poslušnost, ale je to něco, co nějakým způsobem ovlivňuje, co nějakým způsobem působí, co má účinek na další věci či události, co tyto události v pravém slova smyslu zapříčiní. Jedná se proto o příčinu účinnou.

Priestley tím jednoduše říká, že pro mechaniku je nutné pojetí příčin ve smyslu příčiny účinné. To znamená, že je nutné, aby hmotné věci mohly působit na jiné věci. Pokud možnost být příčinou ve smyslu příčiny účinné odebereme přírodním jevům a věcem ve světě a vysvětlíme interakci mezi nimi termínem pouhé poslušnosti bez jakéhokoli spojení či síly, budeme muset tuto sílu uměle postulovat jinde.

Priestley tedy jednoznačně nepojímá příčinnost ve stejném smyslu jako Reid. Aby byla mechanika možná, musí ve světě existovat příčinnost ve smyslu příčiny účinné. Proto se ve výše zmíněné pasáži snaží odstranit vnější agenty, kteří by působili silou na tělesa, a schopnost působit dává tělesům samotným.

S tím souvisí i další bod Reidovy kritiky, a sice připsání inherentních sil hmotě. Pokud nemáme zbytečně sdružovat příčiny ve smyslu příčin účinných, je nutné vnější síly působící na předměty připsat předmětům samotným.

Vzhledem k tomu, že se tělesa skládají z fyzických bodů, je nutná přitažlivá síla, aby tělesa držela daný tvar. Pokud by byla příčinnost chápána jen ve smyslu posloupnosti bez vzájemného působení, tělesa by se rozsypala. Píše:

„... hmota není pasivní substancí, jak se obvykle předpokládalo. Síly přitažlivosti a odpudivosti jsou nezbytné pro ni samotnou, a jak se zdá, není ani jedna její část neprostopupná pro jiné části. A proto ji definuji jako substancí, která má vlastnost rozprostraněnosti a síly přitažlivosti nebo odpudivosti“ (Priestley 1777a, ii).

S tím samozřejmě souvisí i poslední část Reidovy kritiky, a sice aplikace pravidel na oblast lidské mysli, která se vymyká průběhům přírodních jevů. Reid tuto aplikaci zavrhuje ze dvou důvodů. Jedním z nich je to, že hmota je ve své podstatě pasivní. Druhým důvodem je jeho pojetí příčiny. Přírodní jevy jsou podle něho důsledkem přírodních pravidel a zákonů.

Priestley však svou definicí hmoty odňal hmotě její pasivitu. Jak je zmíněno v citaci výše, jejími hlavními vlastnostmi jsou rozprostraněnost a síly přitažlivosti nebo odpudivosti. Pasivita a neprostopupnost v Priestleyho teorii hmotě nenáleží. Vzhledem k tomu, že je pouze jedna substance a mysl i hmota mají ty samé vlastnosti, není problémem aplikovat Newtonova pravidla na vysvětlení mysli a jejích procesů. Myslicí substance odlišná od hmoty se navíc nedá nijak dokázat:

„Pokud by se mě někdo zeptal, jak se na základě této hypotézy hmota liší od ducha, zda v hmotě není skutečně nic kompaktního nebo neprostopupného, odpovím, že není mým úkolem ani úkolem filosofie tvrdit, že mezi těmito substancemi existuje nějaký takový rozdíl, jaký se až dosud předpokládal“ (Priestley 1777a, 21).

Závěr

Kdybychom to měli shrnout, Newtonova pravidla vyjadřují podle Reida určité propozice, na jejichž základě můžeme popisovat přírodu. Aby naše výpovědi o přírodě mohly být platné, musí splňovat podmínky dostatečnosti a pravdivosti. Proto, když se

v pravidlech hovoří o příčinách přírodních jevů, jsou tím míněny právě ony výpovědi o přírodních jevech.

Jevy nemůžeme považovat za příčiny jiných jevů, a proto příčiny v Newtonových pravidlech nemohou být považovány za příčiny účinné. To závisí na třetím Newtonově pravidle, které za vlastnosti jednotlivých hmotných věcí určuje pasivitu a neprostupnost. Pasivní věc totiž nemůže působit na druhou věc ve smyslu příčiny účinné, postrádá totiž jakoukoliv sílu.

Rozdíl mezi těmito dvěma filosofy je v tom, že Reid považoval Newtonovy vlastnosti hmotných těles, zejména pasivitu, za samozřejmé a nezpochybnitelné. Priestley místo toho použil první dvě pravidla, aby vysvětlil, že Newton se ve třetím pravidle, kde tyto vlastnosti popisuje, mýlil.

Odpověděl by Priestley na Reidovy námitky? Odpověď se skrývá v samotné povaze jeho definice hmoty a v jeho filosofickém minimalismu. Vzhledem k novým vlastnostem hmoty neměl důvod neaplikovat Newtonova pravidla na oblast mysli. Mysl je totiž stejného řádu jako hmota. V rámci minimalismu, který z Newtonových pravidel vyplývá, Priestley neuznává druhou substanci s odlišnými vlastnostmi, kterou nelze dokázat.

Priestley dodržuje podmínku dostatečnosti, podle které je jeho teorie schopna vysvětlit všechny jevy připisující člověku i přírodě, aniž by postulovala vnější agenty. K tomu je však důležité, aby příčiny v Newtonových pravidlech byly považovány za příčiny účinné.

Priestleyho odpověď na tyto Reidovy námitky je rozprostřena v celém díle *Disquisitiones*, ale i v jeho dřívějším díle *An Examination*. Pokud budeme brát v úvahu Reidovu teorii týkající se příčinnosti, naprosto se ztratí veškeré spojení mezi myslí a tělem. To by ovšem pro Priestleyho bylo nemyslitelné, protože na jednotlivých případech vidíme, že tu takové propojení je.

Bibliografie

- HARRIS, J. (2001): Joseph Priestley and 'The Proper Doctrine of Philosophical Necessity'. *Enlightenment and Dissent*, (20), 23 – 44.
- McCOSH, J. (2009): *The Scottish Philosophy: Biographical, Expository, Critical from Hutcheson to Hamilton*. Massachusetts: Applewood Books.
- NEWTON, I. (1726): *Philosophiae naturalis principia mathematica*. London: Apud. Guil. & Joh. Innys.
- NEWTON, I. (1729): *The Mathematical Principles of Natural Philosophy*, vol. 2. London: Printed for Benjamin Motte.
- PETERKOVÁ, E. (2018): Joseph Priestley a jeho přístup ke zkoumání lidské mysli. *Teorie vědy*, 40 (1), 89 – 106.

- PRIESTLEY, J. (1775): *An Examination of Dr. Reid's Inquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense, Dr. Beattie's Essay on the Nature and Immutability of truth, and Dr. Oswald's Appeal to Common Sense in behalf of Religion*. London: J. Johnson.
- PRIESTLEY, J. (1777a): *Disquisitions Relating to Matter and Spirit. To which is added the History of the Philosophical Doctrine concerning the Origin of the Soul, and the Nature of Matter; with its Influence on Christianity, especially with respect to the doctrine of the Pre-existence of Christ*. London: J. Johnson.
- PRIESTLEY, J. (1777b): *The Doctrine of Philosophical Necessity Illustrated*. London: J. Johnson.
- REID, T. (1995): *Some Observations of the Modern System of Materialism*. In: Wood, P. B. (ed.): *Thomas Reid on the Animate Creation: Papers relating to the Life Sciences*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- REID, T. (2003): *An Inquiry into the Human Mind: On the Principles of Common Sense: A Critical Edition* (Edinburgh Edition of Thomas Reid). Ed. D. Brookes. Philadelphia: Pennsylvania State University Press.
- REID, T. (2010): *Essays on the Active Powers of Man: A Critical Edition*. Haakonssen, K. – Harris, J. A. (eds.), Edinburgh: Edinburgh University Press.
- REID Gregorymu (1785): In: Wood, P. B. (ed.): *The Correspondence of Thomas Reid* (2003). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- REID Kamesi (1780): In: Wood, P. B. (ed.): *The Correspondence of Thomas Reid* (2003). Edinburgh: Edinburgh University Press.
- WOOD, P. B. (1985): Thomas Reid's Critique of Joseph Priestley: Context and Chronology. *Man and Nature*, 4, 29 – 45.
- TAPPER, A. (2002): Reid and Priestley on Method and Mind. *The Philosophical Quarterly*, 52 (209), 511 – 525.

Eva Peterková
Katedra výchovy k občanství
Pedagogická fakulta
Ostravská univerzita
Fráni Šrámka 3
709 00 Ostrava
Česká republika
e-mail: e.peterkova@email.cz
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0909-2699>